

לא קוראים לך במקרה פריץ

מה יש בסיפוריו של רוברט ואלזר, שקפקא הצהיר על השפעתו מהם וולטר בנימין כתב ש"גיבוריו מבולבלים ועצובים עד דמעות, ודמעותיהם הן הפרוזה שלו"?

יצחק לאור 26.11.2010 04:17 עודכן ב: 04:19

איש שלא הבחין בשום דבר, סיפורים מאת רוברט ואלזר, תירגם מגרמנית רן הכהן, הוצאת ספרית פועלים, 2010, 139 עמודים

באחד הסיפורים שלו מצהיר רוברט ואלזר כי מעולם לא תיקן משפט שכתב. למרות המעמד המפוקפק של ההצהרה המליץ ולטר בנימין: "איננו צריכים להאמין בכך, אבל היטב מומלץ לנו לעשות זאת. תודעתנו יכולה להירגע: לכתוב, אף פעם לא לכתוב נכון את מה שכבר נכתב, כולל בתוכו גם את העדר הכוונה לכתוב וגם את ההתכוונות המחושבת ביותר".

במכה אחת תפש בנימין את הדימוי המודרניסטי אצל ואלזר. אשוב אל בנימין אחר כך. בינתיים אני מבקש לצטט את ואלזר עצמו: "היא העלתה את השאלה: 'לא קוראים לך במקרה פריץ?' אמרתי שזהו בערך שמי, אך איני רוצה לקבוע מסמרות בעניין הזה, שהרי טעות לעולם חוזרת, כידוע". כל הקונטינגנטיות של הקיום בטקסט מתגלמת הרי בשם הדמות. למה שם זה ולא שם אחר? לקפקא היה פתרון, ק. נניח. לעגנון היו שמות סמליים, עבריים או גרמניים. חנוך לוין נע בין מה שאין בו "שום משמעות" בצורה קיצונית (צ'רנס, כלמנסע, פופצ'ה) למשמעויות מרוקנות מעצמן (שחש, דופה, לידנטל וכו').

הסיפור הריאליסטי נכתב כאילו אין שום בעיה בין הלשון לעולם, כאילו חציצה זו ניתנת לפתרון פשוט של אמון, כאילו התמונות העולות מהסיפור מכלות את הלשון עצמה, מייתרות אותה, ומותירות את הקורא בתוך העולם הקסום של הסיפור. זה לא נורא, כמובן. ובכל זאת, השם הוא אחד המקומות הכי מיתממים של הסיפור, כאילו הדברים באמת התרחשו, ולכן יהושע הוא יהושע, אייל הוא אייל ונוגה היא פשוט נוגה.

נשוב אל המשפט של ואלזר על פריץ. לוואלזר קראו רוברט. פריץ הוא הסימן היחיד שהסיפור אינו על רוברט, ואולי הוא משקר, רוברט, והסיפור הוא על אודותיו ובכל זאת הוא מודיע לנו כי שמו הוא שם אחר. המשפט הזה, "לא קוראים לך במקרה פריץ?" הוא נשמת המגדל המתמוטט. או משפט כזה: "כעבור שמונה ימים בערך מתה. למאהב שלה לא היה אומץ לבקר אותה. הבעל המרומה הגיע לגיל שמונים. רוב האנשים הם נורא בסדר. לקחתי דוגמה מהרוב ונעשיתי גם אני בסדר". כמה עורכים היו מדפיסים את הקלילות הזאת? "לקחתי דוגמה מן הרוב ונעשיתי גם אני בסדר. אני הולך לישון בזמן וקם בזמן. נדמה לי שאני בדרך להפוך עצמי מועיל לחברה. אינכם חושבים שאני מסוגל לכך? יש בתוכי דעות מהוגנות ביותר".

ההיסוס בסיפורים מתרחש בין גמגום, ובין מה שנראה כמו מעשה עצל, שלא ראוי לחזור ולהפוך בו. "היו לה שדיים שופעים ביותר, ואולי מוטב היה אילו היו לה שדיים שופעים קצת פחות, אבל ניחא, החזה היה בהחלט שופע ביותר, עובדה ניצחת היא שהיא לחצה אותי בכל כוחה אל הסך הכולל של השפע, עד כדי כך שכמעט נעתקה נשימתי ואפי נמערך ושוטח לחלוטין". קפקא הצהיר על ההשפעה שהיתה לוואלזר (יליד 1878) על כתיבתו.

הכאב מסיפורה של אולגה יכול להדגים. מתישהו הכירה אולגה גבר: "כמעט שלא עלה בדעתנו

להתנשק. מבט, לחיצת יד הספיקו לנו. היתה לנו דעה טובה כל כך זה על זה, שבכלל לא ידענו כמה אנחנו מאמינים זה בזה. השמש האירה רק בשבילנו, רק לנו היו קרני הירח". הכאב הפשוט נקלף כמו עור: "אבל אז אשה אחרת לקחה אותו ממני, מתחת לאף בערך, כל מה שנשאר לי היה לראות אותו מתרחק. היא חשבה שהוא שרמנטי, מקסים, ועד מהרה היה לבעלה". הנה הגלגול של המודרניזם. עורך, אפילו משכיל במובן הרע של המלה, כלומר קרא הכל על המודרניזם, ויש לו סיכום, על ואלזר והמודרניזם הגרמני, ואף היה מפרסם בלא שום היסוס את ואלזר המסכן עצמו, גם עורך כזה היה מבקש ממין ואלזר כזה, שיפרט יותר, בעניין היחסים. אבל ואלזר כותב לא טוב.

אולגה שלו ממשיכה: "יום אחד הם באו לבקר אותי, כי הוא סיפר לה עלי. הוא רצה שתכיר אותי ותתיידד אתי. כשבאו אלי, צעקתי באובדן עשתונות: 'אתם רוצים לענות אותי?' 'היא ענתה ברוך: 'לא ולא, חמודה, אעשה הכל כדי שתהיי מאושרת. באנו אלייך כדי לבקש ממך לחיות אתנו'". הכאב לא נגמר כאן. העור מתקלף בעזרת השפה הפשוטה, ולסיפור יש מעט פרטים: "עכשיו חייתי אתם, והרגשתי כאילו אני חיה בחלום. עשיתי הכל כמו מתוך שינה, כמישהו שאין לו תחושה ובכל זאת יש לו תחושה ברורה והבנה ראויה. אגב כך הייתי עליזה יותר מהאחרים". הסיפור קצר והתפניות מרובות ולשון המחבר מבטלת את ה"ספרות" - הנה זה סוד הכוח המודרניסטי הזה - כאן לא הספרות שולטת אלא הממשי. העולם לא נזקק לתפאורת לשון אלא למשהו בקולו של המחבר. ואלטר בנימין מספר בדיחה על שלושה שווייצרים - הצייר ארנולד בוקלין, קרלו בנו, והסופר גוטפריד קלר. שולחנם ידע שתיקות ארוכות ושתייה כבדה. יום אחד, אחרי שתייה דוממת, אמר בוקלין הצעיר "חם", ומקץ רבע שעה הוסיף אביו: "ואין רוח". קלר חיכה זמן מה ולבסוף קם ועזב, אחרי שפלט: "אני לא שותה עם פטפטנים". לתוך האווירה הכפרית הזאת תוחב בנימין את ואלזר השווייצרי. בפרוזה שלו "הכל נראה על סף אסון; מבול מלים שופע ממנו, ומטרתו של כל משפט היא להשכיח מהקורא את המשפט הקודם".

ובהמשך: "מנין צצים גיבוריו של ואלזר? הם באים מאופל הלילה... עם מעט מרוח הנשף הזורח מעיניהם, אבל הם מבולבלים ועצובים עד דמעות. דמעותיהם הן הפרוזה שלו. משום שהמנגינה של הפטפטנות הוואלזרית מתייפחת, היא מגלה לנו מנין באות הדמויות האהובות שלו - רק מן האי-שפיות. אלו דמויות שהניחו את הטירוף מאחוריהן, ומשום כך הן מצטיינות בשטחיות לא-אנושית וקורעת לב. אילו היה עלינו לנסות ולסכם במשפט אחד את היסוד המענג, ובכל זאת מאיים, שיש בהן, היינו צריכים לומר: 'כולם נרפאו'".

האם בנימין ידע מה מרה תהא אחריתו של ואלזר? כאשר כתב בברלין את מסתו היה כבר הסופר השווייצרי על סף אשפוז. הוא בילה במוסד סגור עד שמת ב-1956. חייו היו חיי ייסורים. שוב ושוב כתב על הדחייה שדחו את כתביו העורכים הספרותיים. שוב ושוב כתב כתיבה בין רשימה של איש וסיפור של קול. האם זה הטירוף? דף דק שיש לו שני צדדים. מצד אחד קולו של ואלזר, ומצדו השני קולו של פריץ, או של אחת הדמויות האחרות? האם זה המקום שבו מבדילה נימה דקה בין האירוניה של המספר, הכותבת חיבורים של ילד בבית ספר, ובין העדר כל אירוניה, קולו הפשוט של המחבר, המזהה קירבה הגדולה בין מה שהעורכים הספרותיים רוצים ובין מה שהמורים בבית הספר דורשים? "האדם הוא יצור רגיש. יש לו רק שתי רגליים, אבל לב אחד, שצבא של מחשבות ורגשות שוכן בו ביחד". או בחיבור אחר: "כשבא הסתיו, נושרים העלים מן העצים ארצה. בעצם היה עלי לומר זאת כך: כשנושרים העלים, בא הסתיו. אני צריך לשפר את הסגנון שלי". לפני 23 שנים תירגמה אילנה המרמן רומאן של ואלזר, "עוזר לכל עת". זה היה רגע מופלא. הנה, מקץ כמעט רבע מאה, עוד רגע. והתרגום של רן הכהן, איזה תרגום.

